

SOCIËTEIT

de

UNIE

Dag der Oprigting Dingsdag 1 mei 1827

"Sociëteit de Unie"

Een Gezelschap Welks Doel is de Kennis van Handel en Nijverheid te Bevorderen en te doen Gepaard gaan met gezellig verkeer.

Besluit van 28 November 1826.

Foto van de gevelsteen.

INHOUDSOPGAVE

1.	Inleiding	blz. 4
2.	Vereniging "Sociëteit de Unie"	blz. 10
3.	Situatie-schets: middenbouw "de Unie"	blz. 15
4.	Het Sociëteits Gebouw.....	blz. 16
5.	Foto: "Café de Unie" Jaar 2001	blz. 22
6.	De: "Tuin"	blz. 23
7.	Foto: Jaarmarkt 's-Hertogenbosch plm. 1860	blz. 26
8.	De "Kasteleins"	blz. 27
9.	Tarieflijst van dranken Jaar 1837.....	blz. 32
10.	Mogelijkheden tot ontspanning: Binnenshuis	blz. 33
11.	Foto: "Café de Unie" Jaar plm 1924	blz. 35
12.	Mogelijkheden tot ontspanning: Buitenshuis	blz. 36
13.	Diploma van de Handboogschutterij	blz. 40
14.	De "Harmonie"	blz. 41
15.	Feestlied van de Sociëteit uit het jaar 1829	blz. 43
16.	De "Leestafel"	blz. 44
17.	Foto: Veemarkt Jaar 1928	blz. 46
18.	Informatie over Veemarkt-Kardinaal van Rossumplein	blz. 47
19.	Foto: Veemarkt Jaar 1900	blz. 50
20.	Bronnen	blz. 51

1. INLEIDING

In de historie van onze stad komen we regelmatig gezelschappen en verenigingen tegen die zich onder de naam van Sociëteit presenteren.

Het "Adresboek van 's-Hertogenbosch" uit het jaar 1894 geeft ons een inzicht inzake de toen bestaande genootschappen.

Onderstaand geven wij een opsomming van de hierin genoemde namen.

Indien mogelijk vullen wij deze aan met gegevens inzake de historie van de betreffende Sociëteit en/of het gebouw waarin deze bijeenkomsten plaats vonden.

"DE ZWARTE AREND"

MARKT: A. 6.

President: Mr. V.Th.J. Mutsaers.

Commissarissen: Mr. J.N.G. Sassen.
A.W.J. van Lanschot.
C.A.M. Bevers.
Const. Tilman.

De benaming "Zwarte Arend" is al zeer oud. Rond 1500 werd er bij de beschrijvingen van de op de markt staande huizen voor de twee op deze plaats aanwezige panden de namen gebruikt: "Het huys de Zwarte Arend" en "Het huys de Witte Arend".

Het oostwaarts staande huis werd beschreven als de: "Zwarte Arend" en was rond 1516-1517 al een wijntaveerne.

Het westwaarts staande huis had de naam: "Witte Arend". Beide huizen werden in 1782 aangekocht door de: "Groote Sociëteit" welke in 1763 was opgericht als een: Maatschappij van Levensverzekering.

Deze maatschappij verbouwde beide huizen tot èen gebouw, dat werd aangeduid met de naam: "Zwarte Arend".

Een deel hiervan werd in 1795 verhuurd aan:

SAMUEL HIRSCHIG

die zijn "herbeiergierszaal" daarin vestigde.

Kort na dit genoemde jaar moet er al een Sociëteit gevestigd zijn geweest in deze zaal; maar daaromtrent zijn geen gegevens bewaard gebleven.

Als oprichtingsdatum van de huidige Sociëteit: "de Zwarte Arend" wordt het jaar 1821 aangehouden.

In 1951 gaat men samen met de Sociëteit "Amicitia" en ontstaat de: "Verenigde Sociëteiten Amicitia en Zwarte Arend".

"AMICITIA"

MARKT -- KOLPERSTRAAT: A. 8.

President: Mr. Hub. Sassen.

Commissarissen: F.L.H. van Rijckevorsel.
F.G. van Goch.
Léon A. van Baer.
F.C. Ummels.

Op de eerste van de bloeimaand in het jaar 1789 werd in het: "Hollandsch Koffyhuys", gelegen aan de Markt-Kolperstraat, een Sociëteit opgericht.

Het bestuur huurde hiervoor een zaal van Kastelein van de Heyden.

In 1809 ontstonden er problemen toen deze kastelein hals over kop naar elders vertrokken was, nadat hij zowel zijn huis als zijn meubelen had verkocht.

Het bestuur van de Sociëteit kon van de curator het genoemde pand: "Het Hollandsch Koffiehuys" kopen voor de prijs van:

9478 Guldens en 12 Stuivers.

In 1951 ontstaat er een samenwerking met Sociëteit: "de Zwarte Arend" onder de naam: "De Verenigde Sociëteiten Amicitia en Zwarte Arend".

de "HARMONIE"

PENSMARKT.

President: A.S. Hartogensis.

Thesaurier: S. Tombrink.
(penningmeester - schatbewaarder)

Secretaris: W. van Dijk.

Deze Sociëteit - de oudste van 's-Hertogenbosch - werd opgericht op Driekoningen in het jaar 1763 of 1764.

Deze eerste bijeenkomst vond plaats in de officierskamer van de Handboog-Schutterij; èèn van de vier Schutterijen die 's-Hertogenbosch toen bezat.

De oorspronkelijke naam was: "Gezelschap door eendragt en oprechte vriendschap zaam verbonden".

Naar aanleiding van deze oprichtings-datum ontstond de gewoonte om ieder jaar op 6 januari (driekoningen) 's-avonds een KONING (keizer) door het lot aan te wijzen. Later op de avond, als het feest op zijn hoogtepunt was, werd het gezicht van deze persoon zwart gemaakt. Een traditie ter herinnering aan de zwarte koning Caspar.

Waarschijnlijk daarom kreeg de tuin van de Sociëteit, die gelegen was op de Uilenburg, in de volksmond de bijnaam van:

"Het Zwartmakershof".

In 1808 koos men een nieuwe naam en ging men verder als:

"Sociëteit de Harmonie".

In 1887 werd het genoemde hof aan de Uilenburg door de Sociëteit verlaten.

In 1902 werd "Sociëteit de Harmonie" opgeheven.

de "**NIEUWE SOCIëTEIT**"

HINTHAMERSTRAAT: C. 43.

Oprichtingsdatum: 1893.

Voorzitter: H. Wijnands.

Onder-Voorzitter: W. Grasso.

Secretaris: Joh. von Eugen.

Penningmeester: G.J. Lathouwers.

Commissaris: J. Brugmans.

"SOCIËTEIT CASINO"

PAPENHULST: F. 99.

Oprichtingsdatum: 1828.
President: C.G. van Wijk-Werneke.
Secr.-Penningm. J.N. Houba.
Commissarissen: Mr. A.C. Bondam.
Constant Tilman.
Dr. I.C.J. van der Hagen.
J.H.A. van Ravenhorst.
Mr. H.A. Sassen.

Commissie voor den Schouwburg:
C.G. van Wijk-Werneke.
J.N. Houba.
J.H.A. van Ravenhorst.

Het gebouw van deze Sociëteit, waarin ze haar bijeenkomsten hield, was gelegen op de Papenhulst (1828). Het geheel was van hout opgetrokken.

In 1853 werd dit vervangen door een ander gebouw het welk tevens dienst deed als schouwburg. Bij dit gebouw lag een tuin die men in 1866 aanmerkelijk kon uitbreiden door met de Gemeente een huurovereenkomst te sluiten inzake de gronden van de daarliggende wasbleek en vuilnisbelt. Hierop werd, naast de groenvoorzieningen, ook een muziekkiosk aangebracht.

In 1879 werd deze grond van de Gemeente aangekocht voor een bedrag van f. 17.500,--.

In 1935 werd deze casino-tuin weer eigendom van de Gemeente 's-Hertogenbosch en werd het openbaar terrein.

De schouwburg op de Papenhulst, welke dateerde uit 1853, werd in 1892 vervangen door nieuwbouw.

Omdat hij in 1935 niet meer voldeed aan de eisen des tijds werd er door de Sociëteit Casino een nieuwe schouwburg gebouwd aan de Parade. Deze heeft dienst gedaan tot 1976 toen het plaats moest maken voor een nieuw multifunctioneel gebouw:

HET THEATER AAN DE PARADE.

"KATHOLIEKE KRING"

WOLVENHOEK: G. 236.

(geen nadere gegevens)

LIEDERTAFEL: "Oefening en Uitspanning"

JAN HEINSSTRAAT-van TULDENSTRAAT: M. 31.

Oprichtingsdatum: 1843.
Directeur: Léon C. Bouman.
President: F.J.A. van Weert.
Vice-President: Jos van der Vaart.
Thesaurier (penningmr): P. L. Reinders.
Secretaris: J.A. Klasens.
Commissarissen: W. Deckers.
H. Wertenbroek.
P. Verhoeckx.
Jos van Thiel.
Vaandeldrager: P. van Dijk.

Het gebouw aan de Jan Heinsstraat - van Tuldstraat dateerde uit het jaar 1884.
In 1965 werd het door een gasontploffing zwaar beschadigd.

SOCIËTEIT: "DE UNIE"

ZUID-WILLEMSVAART.

Oprichtingsdatum: 1827.
President: G.F. van Gerve.
Vice-President: A.J. Stokvis.
Secretaris: G.P.J. Noyons.
Penningmeester: A. Houtman.
Commissarissen: F.H. Hoenselaars.
G. Schopmeijer.
J.S. van Delft.
H. Kuipers sr.

De beschikbare gegevens betreffende deze Sociëteit zijn dermate uitgebreid en interessant, dat we ze in dit boekje graag nader willen belichten.

's-Hertogenbosch, voorjaar 2001

Henk Bruggeman

2. DE VERENIGING "SOCIËTEIT de UNIE"

In het notulenboek van "Sociëteit de Unie" beschreef de secretaris J. Gerris het genomen besluit van 28 November 1826 als volgt:

Aangezien het tot zeer veel nut strekken kon bij aldien er een gezelschap bestond welks doel was de kennis van Handel en Nijverheid, enz. te bevorderen, en die te doen gepaard gaan met het gezellig verkeer en de uitspanningen gewoonlijk bij uitsluitend de Sociëteiten plaats hebbende teneinde alzoo de gemakkelikheden waaraan men zijnen tijd bestede, nuttig veraangenaamd worde.

Zo zijn de ondergetekenden overeengekomen zoodanig gezelschap tot stand te brengen.

De contributie zal per jaar geene zes of zeven gulden te boven gaan.

Er zal een Reglement worden samengesteld.

Het bovengenoemde besluit werd door 27 handtekeningen bekrachtigd.

de President: A. Wartenberg.

de Secretaris: J. Gerris.

Hoewel in het bovengenoemde besluit het voornemen werd gemaakt, dat de contributie "*geene zes of zeven gulden per jaar te boven zal gaan*" werd al in 1828 een voorstel door het bestuur ingediend om deze bijdrage te stellen op 15 gulden per jaar. Op dat moment telde de vereniging zo'n 80 leden.

Uit ons onderzoek inzake contributie bleek, dat de financiële bijdrage van de leden aan deze vereniging aan nogal wat schommelingen en omschrijvingen onderhevig is geweest.

In 1887 betaalden de gewone leden 12 gulden per jaar. De militairen gelegerd in het garnizoen 6 gulden per jaar. De buitengewone leden betaalden eveneens 6 gulden per jaar.

Het verkrijgen van het lidmaatschap van deze vereniging was aan bepaalde regels gebonden. Ook was het onderscheid tussen de verschillende leden duidelijk omschreven.

HONORAIRE LEDEN

Deze leden vormen een Muziek College;

Zij mogen geene gewone noch buitengewone vergaderingen bijwonen;

Voor hen is een apart reglement opgesteld;

Zij zijn verplicht wekelijks een instrument te bespelen in het Sociëteits-orkest en ook verplicht muziek te maken in de tuin of zaal.

GEWONE LEDEN

Vast verblijf hebbende binnen de stad.

BUITENGEWONE LEDEN

*Die hun vast verblijf buiten de stad hebben;
Zonen van leden die ongehuwd zijn en bij hun Vader inwonen;
De ongehuwde broeders uit een gezin waarvan de Vader overleden is en een der
broeders gewoon lid is.*

MILITAIRE LEDEN

EERE LEDEN

In de verslagen van vergaderingen, beschreven in het notulenboek, werd niet alleen melding gemaakt van leden die afwezig waren, maar er werd ook aantekening gemaakt van hen, die te laat kwamen op de vergadering of deze te vroeg verlieten. Ook de aan- en afmeldingen inzake het lidmaatschap der Vereniging werden hierin vermeld.

Niet alleen ten behoeve van de Sociëteit zelf, maar ook ten behoeve van een feestelijke gebeurtenis of voor èèn der vele ontspannings-mogelijkheden, altijd werd er een reglement opgesteld. De bepalingen hiervan waren niet alleen breed uitgemeten maar werden ook regelmatig aangevuld en vernieuwd.

We hebben een selectie gemaakt uit verschillende jaren.

Jaar 1826.

Dat er geene Gods-lasteringen noch zedeloze gesprekken zullen worden toegestaan maar ten krachtigste worden geweerd.

Jaar 1833.

Bij Bals en Concerten mogen de Leden en Honoraire Leden hunne familie volgens de gestelde bepalingen van 1 Januari 1833 introduceren tegen gewone introductie van 10 cents.

*In deze dus: Een Vader zijn zoon,
 Een zoon zijn Vader,
 Een broer zijn broer,
 in den bloede of verwant.*

Jaar 1835.

Plukken van bloemen; Beschadigen van boomen en planten en het uithalen van vogelnesten is verboden.

Het rijden met kinderwagens in de paden van den tuin wordt bij muziekkuitvoeringen en feesten niet toegestaan.

Jaar 1837.

Kinderen boven de 12 jaar van de Leden moeten voortaan 10 cents betalen op Zon- en Feestdagen.

Jaar 1844.

Nadere instructies over betalingen van bedragen bij de introductie van zoons door vaders.

Jaar 1887.

Het medebrengen van honden in de Sociëteit of in de tuin is bij muziekkuitvoeringen en feesten verboden.

Bij muziekkuitvoeringen en feesten is aan de dienstboden der Leden de toegang ontzegd.

Veel vergaderingen, die beschreven zijn in het notulenboek, waren besteed aan het financiële wel en wee van de Sociëteit.

Hieruit komt naar voren dat deze niet altijd even rooskleurig was. Integendeel zelfs.

Op bepaalde momenten moest men alles in het werk stellen om te overleven.

De aankoop van de benodigde grond in 1828; de totale bouwkosten van zowel het middendeel als de beide vleugels van het verenigings-gebouw zorgden voor financiële problemen.

Ook als het ledental terugliep moest de vereniging alle zeilen bijzetten om het hoofd boven water te houden.

Wanneer we, mede aan de hand van de verzamelde gegevens, de balans opmaken zullen we zien, dat bij bijzondere aankopen; opdrachten of bestellingen het Sociëteitsbestuur soms verplicht was, terwille van de financiering, zijn toevlucht te nemen tot de verkoop van obligaties c/q steunbonnen aan de leden.

Volgens een aantekening in de administratie van deze vereniging waren er in 1839 in omloop:

80 aandelen à f. 25,00

158 aandelen à f. 10,00

Beiden tegen een rente van 5% 's-jaars.

Op de leveranciers, en dan met name de aannemers, werd zo nodig een beroep gedaan om als crediet-verlener te fungeren.

Bij de aanbesteding van het middengedeelte van de bouw in 1828 werd het tekort op de totale som voorgeschoten door aannemer van der Pelt. In 1832 had hij nog 4700 gulden te goed. Het bestuur zou proberen om dit bedrag in de daarop volgende jaren af te lossen met 500 gulden per jaar plus de verschuldigde rente.

Ook voor vrij kleine bedragen werden soms betalingsregelingen getroffen. Schilder Grandel moest in 1833 omtrent het voldoen van zijn nota ten bedrage van f. 78,00 akkoord gaan met een betaling in 3 jaarlijkse termijnen.

We moeten wel eerlijk zijn.

Maar niet altijd was de financiële toestand van "Sociëteit de Unie" er een van kommer en kwel. Integendeel; er waren ook zeer rooskleurige perioden in haar bestaan en dan profiteerde men daar ook terdege van.

Terecht; voor feesten en partijen waren de "Unie mannen" altijd in.

Het is onmogelijk om op al deze evenementen die ooit door deze Sociëteit georganiseerd zijn geweest nader in te gaan.

Toch willen we een aantal hoogtepunten hieruit summier vermelden.

Jaar 1842. 21 Augustus.

Er werd een vaandel aangekocht en plechtig ingewijd.

Jaar 1877. 19 April.

50-Jarig bestaan "Sociëteit de Unie".

Jaar 1879.

40-Jarig bestaan van de Handboogschutterij.

Jaar 1882. 30 en 31 Juli alsmede 1 Augustus.

55-Jarig bestaan "Sociëteit de Unie".

Jaar 1885.

Feestelijkheden ter gelegenheid van de opening der Beugelbaan.

Jaar 1890.

*Oprichting Nederlandse Kegelbond.
Nationale Kegelwedstrijden.*

Zeker niet onvermeld moge hier blijven de Sociëteits-Jaarfeesten welke luisterrijk werden gevierd.

Afhankelijk van het "Kassaldo" werden de benodigde spijzen al of niet hieruit betaald. De wijnen kwamen altijd voor rekening van de Vereniging.

De Sint Sebastiaansfeesten van de Handboogschutterij, welke jaarlijks op 20 januari werden gevierd, muntten eveneens uit door de welgevulde tafels en glazen.

De uitvoerig beschreven verslagen van de vele gehouden concoursen kunnen onze mening hierover alleen maar versterken. Zij vormden niet alleen hoogtepunten in haar luisterrijk bestaan; maar zij mochten zich ook verheugen in een grote belangstelling van de Bossche bevolking.

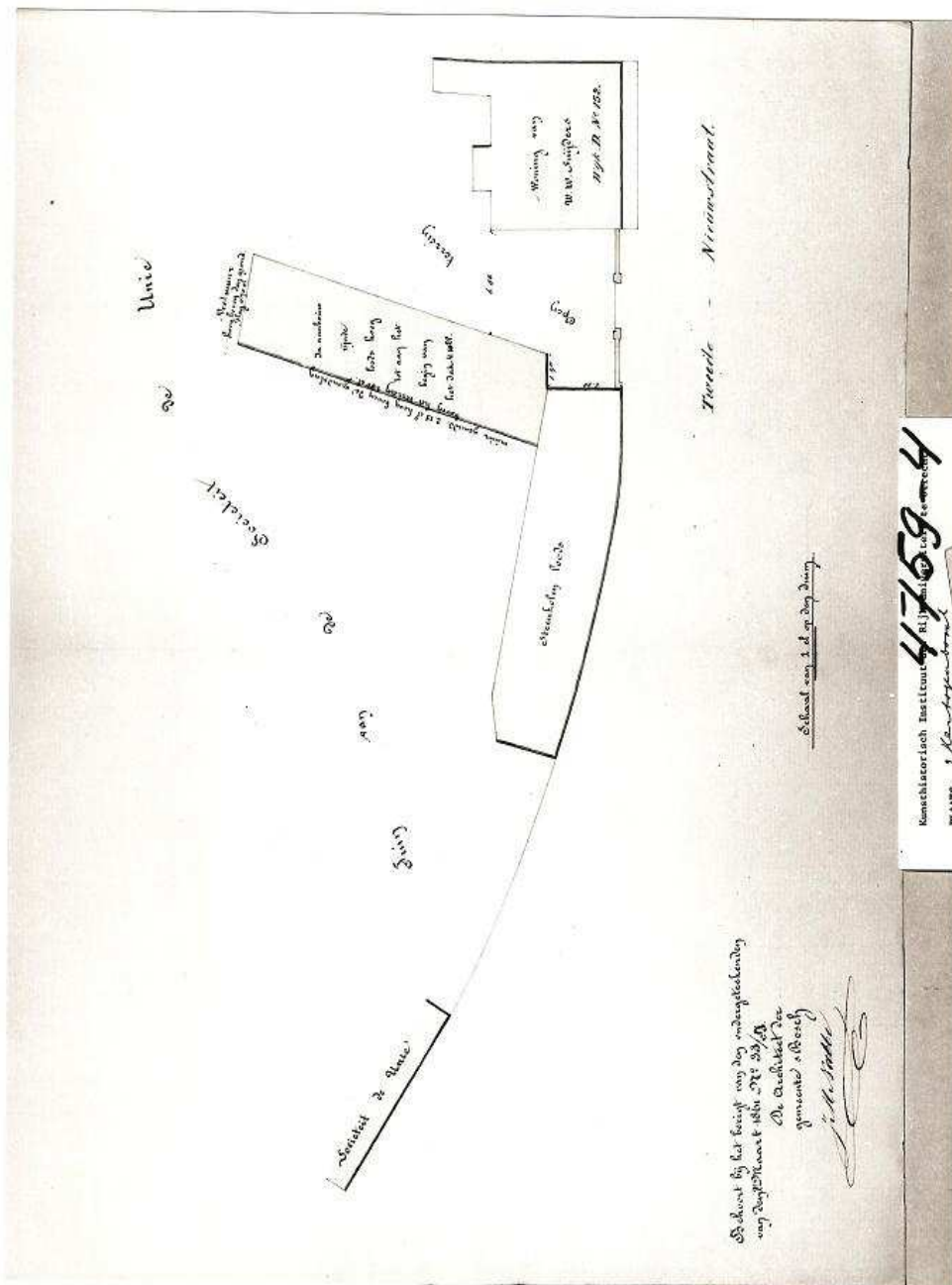
De laatste vergadering van "Sociëteit de Unie" die beschreven staat in het notulenboek der vereniging werd gehouden op 22 januari 1893.

Het verslag hierover was wel zeer minimaal:

Tot voorzitter werd gekozen: F. Hoenselaars.

Tot vice-president: H.J. Steenberg.

3. SITUATIE-SCHETS WAAROP AANGEGEVEN IS DE MIDDENBOUW VAN "SOCIËTEIT DE UNIE"

4. DE LANGE WEG VAN EEN ZAALTJE NAAR EEN EIGEN SOCIËTEITS GEBOUW

Alleen de naam "de Unie" en de gedenksteen in de voorgevel van dit gebouw, gelegen aan het Kardinaal van Rossumplein, herinneren eraan dat hier tot plm. 1896 gevestigd was:

"Sociëteit de Unie"

Hoewel de eerste steen voor dit gebouw, volgens het daarop aangebrachte opschrift, officieel werd gelegd op 18 augustus 1828, bestond de vereniging al sinds 1826.

De eerste bijeenkomsten om tot oprichting van de sociëteit te komen vonden plaats ten huize van de Heer van Mourik.

Hij behoorde niet alleen tot èèn van de eerste leden; maar hij stelde ook een zaaltje in zijn woning als vergaderruimte beschikbaar.

Kort na de officiële oprichtings-datum - 1 Mei 1827 - kreeg van Mourik van zijn huisbaas te horen, dat het betreffende pand verkocht zou worden. Aan hem werd daarom de huur opgezegd. Het bestuur moest omzien naar een ander onderkomen. Zij kwam daarover in contact met één van haar leden: de Heer Medisch Doctor J.B. Goyarts.

Hij was eigenaar van een lokaal in de Gasthuisstraat.

Vanaf 20 Mei 1827 kon men hier terecht tegen een huurprijs van f. 100,- per jaar.

Door de kas-commissie werd een bedrag van f. 40,- uitgetrokken voor "*aankoop van eenig meubilair*". Ook door de eigenaar van het nieuwe verenigings-lokaal werd meubilair ter beschikking gesteld.

Helaas kwam er aan deze samenwerking al naar enkele weken een einde. Dr. Goyarts deelde aan het bestuur van de Sociëteit mee:

"dat hij zijn stoelen en tafels niet langer beschikbaar wil stellen aan het Gezelschap.

Bovendien moet er (extra) geld betaald worden voor het gebruik van de kelder als opslagruimte"

Er moest nu extra geld op tafel komen voor aankoop van meubilair.

Het bestuur gaf - daartoe min of meer gedwongen - aan de leden toestemming om met de aanstaande kermis (tegen betaling) vrienden en familie te introduceren op de Sociëteits-avonden.

Met deze extra inkomsten hoopte men het nog ontbrekende bedrag voor het meubilair aan te vullen.

In een later stadium ontstonden er, over het gebruik van de kelder en de betaling ervoor, opnieuw perikelen met deze eigenaar.

Het bestuur van de Sociëteit hakte nu de knoop door en benoemde vanuit de leden een commissie "*het welke uit moest zien naar een nieuw gebouw*".

Op de vergadering van 1 april 1828 bracht deze commissie verslag uit. Ondanks al haar moeite was zij er niet in geslaagd een geschikt lokaal te vinden.

Er was wel een huis aangeboden in de Nieuwstraat tegen een bedrag van f. 9000,-. Deze prijs vond men echter te hoog. Om dezelfde reden viel ook de branderij van de Heer Pompe in de Postelstraat af.

In mei 1828 ontving het bestuur informatie over de mogelijkheid tot aankoop van een stuk grond op de hoek van de Tweede Nieuwstraat aan de oude Lijndraayersbaan.

Deze grond was deels eigendom van het R.K. Armbestuur der Stad en als tuingrond in gebruik; een kleiner gedeelte was eigendom van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken en Waterstaat. Het bestuur kreeg, op een speciaal daartoe belegde leden-vergadering, de vrijheid van handelen om zowel met de eigenaren van de grond in contact te treden als plannen op stapel te zetten voor nieuwbouw op deze plaats.

Het bleek dat de Rijksgrond op het talud te koop was voor 55 cents per vierkante El. De grond van het Armbestuur was te koop tegen 65 cents per vierkante El.

Inmiddels lag er ook een ontwerp op tafel omtrent deze nieuwbouw, dat afkomstig was van de Heer T.W. v.d. Pelt.

Het behelsde een middenbouw met twee vleugels.

De vergadering besloot aan de Heer v.d. Pelt opdracht te geven *"het (midden) lokaal op te richten; het welks een totaal bedrag van f. 6000,- niet te boven mag gaan"*.

Ook over de beide grond-transacties bereikte men overeenstemming.

Wel liet het R.K. Armbestuur nog een speciale clause in de koopacte opnemen:

"dat het (midden) huis binnen èèn jaar en de beide vleugelen binnen vijf jaren opgebouwd moeten zijn".

Uit het verslag inzake de vergadering van 11 juli 1828 kunnen we opmaken, dat de bouw inmiddels gegund was aan de Heer v.d. Pelt.

Het werk moest klaar zijn in 15 weken; met een boetebeding van 10 gulden daags.

Ook was bepaald *"dat de President der Vereniging de eerste steen zal leggen, waarvan de dag en uur nader zal worden bekend gemaakt"*. Deze steen zal het opschrift dragen:

A.F. Wartenberg, President, aangevuld met jaartal, dag en maand.

De werkzaamheden aan de eerste fase van deze nieuwbouw wilden niet erg vlotten. De aanvangsdatum van het werk was door verschillende oorzaken al ernstig vertraagd.

Zowel vanwege het bovenstaande, als ook door de erg vroeg ingevallen vorstperiode, slaagde de aannemer er niet in het gebouw onder dak te brengen. Om eventuele bouwschade aan het werk te vermijden adviseerde de aannemer op de vergadering van 4 november 1828 om het gebouw pas na de winterperiode op te leveren en in gebruik te nemen. Het bestuur ging met dit advies accoord. Het boetebeding kwam te vervallen.

De oplevering werd nu gepland in het voorjaar 1829.

Vanuit de leden was door het Bestuur een speciale commissie samengesteld voor de aankoop van: stoelen = tafels = gordijnen = lampen = glazen = etc. Deze commissie werd in het hierop betrekking hebbende verslag bijzonder geprezen om de door haar aangekochte kachel. Deze was niet alleen sierlijk en smaakvol van uitvoering, maar had ook nog een garantie van 6 stookjaren; en dat alles voor de prijs van 190 gulden.

De oplevering en feestelijke ingebruikneming van de Sociëteitszaal gebeurde op zondag 3 mei 1828.

De plechtige onthulling van de gedenksteen geschiedde op maandag 18 augustus 1828 om 10 uur 's-morgens. Dit vond plaats onder grote belangstelling van zowel burgerlijke als militaire autoriteiten uit onze stad. Ook het muziek van het garnizoen was aanwezig.

Uit de geraadpleegde notulen over de bouwvergaderingen bleek ons, dat deze bouw opgeleverd werd als casco - ruwbouw.

Wellicht door gebrek aan voldoende financiële middelen laat de afwerking wel erg lang op zich wachten.

In april 1830 moesten zowel de muren van de zaal en de gang, alsmede de buitenmuren, nog afgewerkt worden. Ook het verwerk aan het buiten-houtwerk was nog niet uitgevoerd. Uit de notulen van october 1831 valt te lezen, dat de muren aan de buitenzijde van het gebouw nog steeds niet "*aangepleisterd*" zijn. Het bestuur vraagt - volgens een aantekening in de notulen - aan de vergadering toestemming: "*om dit te laten gebeuren op een minst kostbare wijze*".

In januari 1832 kregen de Heren v.d. Pelt en Laffertée van het Sociëteitsbestuur de opdracht om bouwplannen uit te werken voor de beide vleugels, teneinde:

"het gezelschap te veraangenamen en voor alle seizoenen en gelegenheden geschikte lokalen daar te stellen".

Deze bouwplannen zouden echter grote vertraging oplopen.

Dit werd veroorzaakt door de "Staat van Beleg" in 's-Hertogenbosch; een besluit door de Nederlandse Overheid genomen als uitvloeisel van de Belgische opstand.

Als noodoplossing werd door het bestuur voorgesteld om een lokaal in het gebouw, dat door de kastelein gebruikt werd als opslagruimte, in orde te maken voor de Sociëteitsleden. Hiervoor was een bedrag van f. 125,- beschikbaar.

Pas op 6 april 1843 vond de aanbesteding plaats inzake de bouw van de twee vleugels.

Het werk werd gegund aan J.G. Schull, meester-timmerman, die ingeschreven had voor f. 3.374,-.

Uit de omschrijving in deze offerte blijkt, dat ook hier sprake was van oplevering als casco - ruwbouw. Zo zouden ondermeer de navolgende werkzaamheden op een later tijdstip nog uitgevoerd moeten worden:

Aanpleisteren wanden binnen en buitenzijde gebouwen.

Het leggen der stoep van voren.

Het opmaken van de talud van achter.

Het verzetten der pomp.

Het maken van een vast orkest op de zaal met balustrade.

Terwijl de aannemer nog nauwelijks gestart was met zijn werkzaamheden, verheugden het bestuur en de leden zich al op een feest rond het leggen van de eerste steen.

Een speciaal ingestelde commissie was de mening toegedaan, dat de aannemer deze gedenksteen gratis moest schenken. De aannemer gaf echter te kennen zich daartoe niet verplicht te voelen. Nergens staat beschreven hoe men het verder opgelost heeft in 1844 met deze gedenksteen en het feestelijk gebeuren daaromheen. Of het standpunt van de aannemer nog gevolgen heeft gehad voor hem is onbekend.

Het was wel zo, dat de afwerking van de beide vleugels werd opgedragen aan M. Grandel voor een bedrag van f. 500,--.

Aan het begin van de tweede helft der 19e eeuw trokken er donkere wolken samen boven "Sociëteit de Unie" en werd haar voortbestaan ernstig bedreigd.

Het teruglopend ledenaantal en de daarmee gepaard gaande daling aan inkomsten waren er de oorzaak van, dat er financiële moeilijkheden ontstonden.

Om een dreigend faillissement, door stijging van de schuldenlast, te voorkomen opperde het bestuur de gedachte om een gedeelte van de gebouwen te verkopen aan de Stedelijke Raad. Deze transactie ging echter niet door.

In 1853 werd er om dezelfde reden contact gezocht met de Eerw. Paters (Redemptoristen ?). Ook deze toonden geen belangstelling voor aankoop van grond en gebouwen.

De schuld van "de Unie" bedroeg op dat moment zo'n f. 15.000,--.

Het voortbestaan van de Sociëteit hing hierdoor aan een wel zeer dun zijden draadje.

Op 2 maart 1854 zag het bestuur zich daarom genoodzaakt het wel zeer trieste besluit te nemen om op maandag 1 mei 1855 bij openbare veiling te verkopen:

DE TUIN EN DE GEBOUWEN EN WEL :

- a. in 4 percelen.**
- b. in massa.**

Op 29 april werd deze veiling in een vroeg stadium al afgeblazen.

De inmiddels geboden bedragen op dit object waren zo laag, dat het bestuur - op de in der haast bijeen geroepen ledenvergadering - besloot de veiling niet door te laten gaan.

Nieuwe voorstellen werden door het bestuur op de vergadering van 16 mei 1854 aan de leden voorgelegd. Het betrof:

- a. Het aangaan van een hypotheek.**
- b. Een voorstel om het beneden pakhuis tot Koffiehuis in te richten en te verpachten tegen een mogelijke prijs van f. 400,-- per jaar. Met het recht het daar aanwezige ameublement tegen kostprijs of taxatieprijs over te nemen.**
- c. Een haast dramatische oproep aan de leden om met kracht te werken teneinde de Sociëteit staande te houden.**

Staaude ter vergadering verklaarde èèn van de aanwezige leden, de Heer Spierings, zich bereid een hypotheek te vestigen van f. 8.000,--.

Sanering van de nog openstaande posten van de schuldeisers der vereniging werd zeer goed mogelijk geacht door het bestuur.

Hoewel het bovenstaande een wel zeer smalle basis daartoe vormde besloot de vergadering met algemene stemmen de vereniging te laten voortbestaan.

Uit de geraadpleegde verslagen weten we, dat het gebouw een dubbele functie kreeg. Het deed enerzijds dienst als verenigingslokaal van "Sociëteit de Unie"; anderzijds als particulier Koffiehuis.

Na een aantal vergaderingen ontstond er het volgende concept inzake het gebruik van de lokalen door de beide partijen.

XXXXXXXXXXXXX

De drie bovenzalen en de tuin voor de leden van de Sociëteit, echter met uitzondering op die dagen welke hier nader omschreven worden.

Aan de Kastelein af te staan voor het publiek:

de gehele Sociëteit en de tuin op de grote marktdagen==2 dagen met de Kermis== St. Nicolaas en Vastenavond.

In de zomer op 2 Zon- en feestdagen en bovendien 8 werkdagen en nog 5 willekeurige dagen.

XXXXXXXXXXXXX

Het tegenwoordige pakhuis inrichten tot Koffiehuis voor het publiek benevens het benedenzaaltje langs de Kanaaldijk.

Tevens: eenen toegang tot privaat en pissoir.

XXXXXXXXXXXXX

Ten alle tijden blijft gereserveerd voor de leden het zaaltje aan de Kanaaldijk als alles voor het publiek is opengesteld.

XXXXXXXXXXXXX

Hoewel de Sociëteit door deze maatregelen gered was van de ondergang bleef ze toch een min of meer kwijnend bestaan leiden. De grote ommekeer kwam pas na de speciaal daartoe belegde vergadering van 15 september 1862 waarop met algemene stemmen werd besloten om de vereniging nieuw leven in te blazen.

En met succes !!

Men sprak zelfs over een "*tweede tijdvak van de Sociëteit*".

Het ledental nam weer toe. In de nog bestaande activiteiten werd nieuw leven ingeblazen; daarnaast ontplooiden men ook nieuwe initiatieven. Het werd een periode waarin het

verenigingsleven tot zeer grote bloei kwam.

Over het "Verenigings-Gebouw" kwamen wij in deze jaren weinig bijzonderheden tegen.

"Klein - onderhoud" was waarschijnlijk voldoende om dit pand tot heden ten dage overeind te houden. Bij nadere beschouwing van het gebouw missen we echter wel èèn der vleugels. Over het waarom daarvan en in welke periode dit gebeurd is hebben we geen uitsluitsel kunnen krijgen.

Dit hiaat wordt mede veroorzaakt, denken wij, doordat er rond 1900 in voorkomende gevallen geen bouwtekeningen nodig waren omtrent de oude c/q nieuwe toestand van het object.

In het betreffende archief van Bouw- en Woningtoezicht kwamen we nog wel een vergunning tegen inzake de bouw van een drietal woningen nabij "de Unie". Het gaat waarschijnlijk om de huizen die opgetrokken zijn in de voormalige tuin aan de zijde van het huidige Kardinaal van Rossumplein.

Ook in 1971 en 1981 alsmede in 1985 werden er vergunningen door deze Dienst verstrekt inzake verbouwingen aan (inmiddels genaamd het) "Café de Unie".

5. FOTO VAN "CAFÉ de UNIE"
JAAR 2001

6. DE SOCIËTEITS-TUIN

In het notulenboek lezen we een verslag over èèn der vele feestelijke bijeenkomsten die plaats vond:

"In de fraai aangelegde tuin van Sociëteit de Unie".

Onze zoektocht in het archief van deze vereniging naar mogelijke beschrijvingen over deze tuin werd maar zeer matig beloond.

In 1831 schonken de "Heeren van de Bosch", die allebei lid waren van deze Sociëteit, ter verfraaiing van de tuin:

vier tuinbeelden en een vaas.

Uit de correspondentie over het wél of niet dempen c/q verleggen van een vijver (1833-1835) weten we, dat er dus een waterpartij aanwezig moet zijn geweest.

Ook staat vast, dat er bloemperken aanwezig waren. Wij concluderen dit na lezing van een voorstel van het bestuur om de navolgende bepaling van kracht te doen zijn:

"Een boete van 30 cents voor elk blommetje, het welke door of vanwege de leden zullen worden geplukt".

Wij vragen ons wel af, of, voor het door de penningmeester beschikbaar gestelde bedrag van honderd gulden per jaar, erg veel onderhoud en beplanting in deze tuin mogelijk was. In 1849 werd dit bedrag practisch gehalveerd tot zestig gulden per jaar.

Gedurende verschillende jaren werden er wel aantekeningen gemaakt in de verslagen over voorzieningen in de tuin, echter zonder dat daar bedragen bij werden genoemd.

Mogelijk waren dit schenkingen van de leden of anderszins. Zo werd in 1842 in de tuin een *"fraaie koepel aangebracht, benevens een overdekte ijzeren tent ten behoeve van de Handboogschutterij"*.

Doordat de sociëteit in 1828 al diverse gronden had aangekocht, van zowel het Armbestuur van de Stad als van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken en Waterstaat, had zij al de beschikking gekregen over een perceel grond van een alleszins behoorlijke oppervlakte. Toch lezen we in het notulenboek nog vrij regelmatig over gevoerde correspondentie inzake de aan- en verkopen van stukken grond. Ook voorstellen betreffende betere afscheiding en/of bereikbaarheid van het gebouw werden hierin beschreven.

Op 6 oktober 1829 trad de President van "Sociëteit de Unie" in overleg met de Stadsregering:

"met het dringende verzoek in de Nieuwstraat aan te leggen een steenweg en een behoorlijke verlichting".

Zou deze verlichting toch niet het gewenste resultaat hebben opgeleverd? We kwamen namelijk het volgende berichtje tegen in de administratie van deze vereniging:

October 1838.

De President van de Unie geeft aan de kastelein het consigne om bij donkere maan een lantaarn aan de buitenmuur der Sociëteit te ontsteken.

Ter betere afscheiding van de tuin aan de zijde van de Nieuwstraat werd voorgesteld een bedrag van ongeveer 300 gulden beschikbaar te stellen voor een muur van steen. Kennelijk is dit bedrag niet voldoende want de muur werd uitgevoerd in: "Heining".

Bij een grondaankoop in 1839, eveneens van het Armbestuur der Stad, werd de bepaling aan de akte toegevoegd:

"om ter afscheiding van de tuin een sloot en een heining aan te leggen".

Deze sloot gaf later, toen de Paters Redemptoristen een aanvang maakten met de bouw van hun klooster (1855) en de kerk (1859) aanleiding tot onenigheid tussen beide partijen.

De paters wilden, dat op kosten van "Sociëteit de Unie" niet alleen de daar aanwezige sloot werd gedempt, maar er ook een planken schutting of muur ter afscheiding zou worden aangebracht.

Ondanks veelvuldig overleg kon men niet tot overeenstemming komen. Pas in 1860 besloot men voor gezamenlijke rekening ter plaatse een muur te bouwen.

In het zelfde jaar werd er een stuk grond, gelegen aan de straatzijde, verkocht aan de gemeente 's-Hertogenbosch. Op de vergadering van 3 april 1861 werd hierover het volgende bepaald:

"dat de Sociëteit ter afscheiding van de tuin en op haar kosten hier zou aanbrengen een ijzerhek met pilasters".

De tuin werd ook gebruikt voor de vieringen van grote festiviteiten. Hieronder vielen: Konings-Verjaardag; Nationale en Internationale Kegel- en Handboogwedstrijden; Muziekconcoursen; Jaarfeest Sociëteit; etc.

Uit de aangetroffen verslagen over deze tuinfeesten bleek ons, dat er dan rijkelijk gebruik werd gemaakt van: lampions; flambouwen; vetpotten; etc. We kwamen zelfs enige vermeldingen tegen omtrent het afsteken van vuurwerk in de tuin van "de Unie" (o.a. in 1842).

Mocht de toeloop van het volk zodanig zijn, dat de ruimte in de tuin te klein was, dan werd door het Gemeentebestuur van 's-Hertogenbosch het nabijgelegen Park (Kardinaal van Rossumplein) beschikbaar gesteld. Dit deed zich ondermeer voor in 1882 bij het 55-jarig bestaan van deze vereniging.

Uiteraard troffen we in de tuin ook aan de attributen voor het buitengebeuren. De samenstelling hiervan wisselde nogal eens. Enerzijds werd dit veroorzaakt door de gevolgen van het slechte onderhoud aan deze materialen; anderzijds door de afnemende belangstelling van de leden voor bepaalde onderdelen van het verenigingsleven.

De oudste ontspanningsmogelijkheid waarover men beschikte was een Beugelbaan. Deze dateerde van juli 1829 en werd beschreven als:

"een beugelbaan met een planken-beschot van 40 voeten lengte welke aanwezig was aan de zijkant van het gebouw naast de Nieuwstraat".

De Doelen van de Handboogschutterij "de Unie" moeten in 1838 al aanwezig zijn geweest getuige de notitie van de vergadering van 3 juli 1838.

*"Door aankoop van grond ten oosten van de huidige tuin wordt deze zodanig vergroot, dat hierop de Doelen kunnen worden aangelegd.
Elke speler zal bij deelname hieraan moeten betalen: 25 cents lidmaatschapsgeld".*

Er bleek nogal wat belangstelling te bestaan voor de beoefening van de Handboogsport. Op de vergadering van 3 juni 1845 werd besloten:

"een tweede Doelen te realiseren; benevens een aantal voorzieningen; het geheel ten bedrage van f. 296,--."

De Doelen werden ontworpen door twee leden van deze vereniging, de Heeren Luyckx en Munster. Wij ontlenen aan dit ontwerp ook de volgende technische gegevens:

**Afmeting staanplaats tot den Doelen:
28 Nederlandsche Ellen.
De Roos is 1 Nederlandsche El uit de grond.
Tot het schieten wordt gebezigd een schijf
bestaande uit 5 cirkels:
het midden of de rood telt 5
de daaropvolgende cirkel 4
de derde 3
de vierde 2
de vijfde 1**

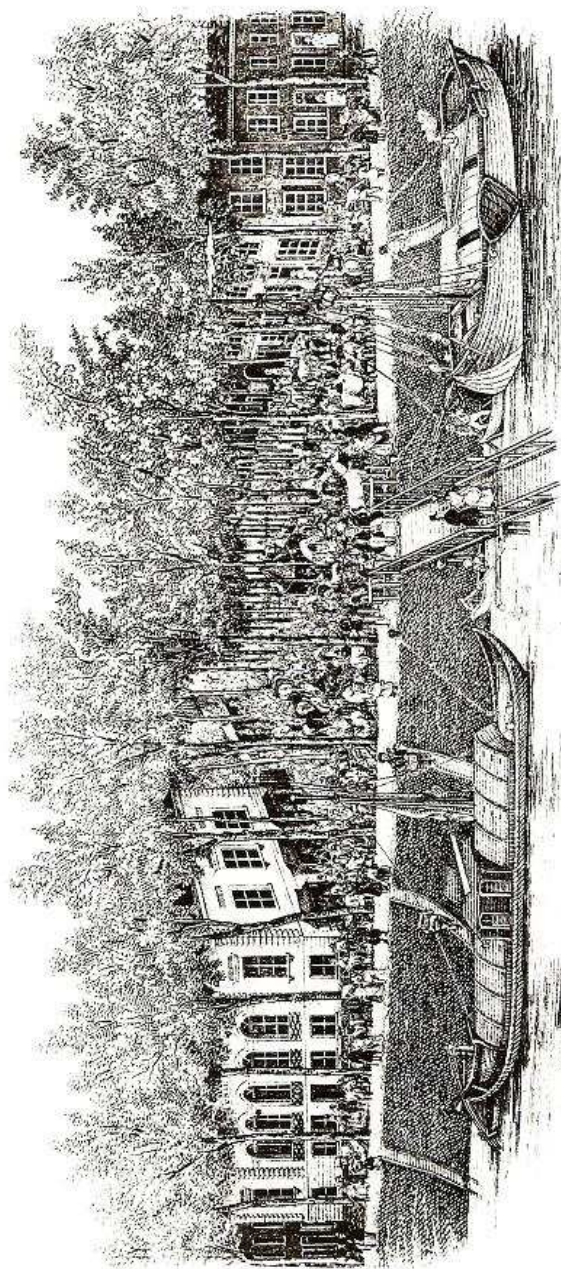
Op 25 maart 1884 vonden er voor de laatste maal wedstrijden plaats op de Doelen van "Sociëteit de Unie". Dit vond zijn oorzaak in het feit, dat het bestuur besloten had om op de plaats van de Doelen een tuinzaal te laten bouwen.

In de tuin moet ook aanwezig zijn geweest een Kegelbaan.

In de vergadering van 10 april 1850 gingen de leden accoord, dat hiervoor werd uitgetrokken een bedrag van 42 gulden. Hoe lang deze baan in gebruik is geweest hebben we niet kunnen achterhalen. Zeker is wel, dat hij in 1881 al afgebroken was. In dat jaar werd namelijk door het bestuur het voorstel gedaan om weer een kegelbaan op te richten. Dit werd echter door de leden verworpen. In 1887 werd een soortgelijk voorstel door de leden wel aangenomen en beschikte de Sociëteit toch weer over een kegelbaan.

7. JAARMARKT TE 's-HERTOGENBOSCH

Met links het gebouw van "Sociëteit de Unie"
Jaar plm. 1860

JAARMARKT TE 'S-HERTOGENBOSCH.

8. DE KASTELEINS

In de archieven van "Sociëteit de Unie" komt het woord: **KASTELEIN**, met daarachter de naam van de dan in dienst zijnde persoon nogal eens voor. En dat niet altijd om de spreekwoordelijke pluim op de hoed uit te delen.

De oudste naam die we daarover tegenkwamen was die van: **van MOURIK**. Hij bewoonde in 1827 een huis in onze stad. Eèn van de daarin aanwezige kamers had hij verhuurd aan "Sociëteit de Unie". Hij was niet alleen lid van deze vereniging maar hij trad tevens op als kastelein.

Nauwelijks 14 dagen na de oprichtings-datum berichtte hij het bestuur, dat zijn huisbaas hem de huur opgezegd had. Het bestuur was genoodzaakt uit te zien naar een ander lokaal, dat ze vonden in de Gasthuisstraat.

Omdat er geen andere naam genoemd wordt, mogen we aannemen, dat kastelein Mourik in dienst bleef bij de vereniging.

Zijn salaris bedroeg f. 75,-- per jaar.

Daarnaast mocht hij ook de pijpen leveren aan de "Heeren Rokers". Hij moest ze echter wel kopen bij die kooplieden welke door de commissie van de Sociëteit aanbevolen waren. Ook de verkoopprijs werd vastgesteld door deze commissie: 1,5 cent.

Voor het geval hij een vrijwel niet gebrande pijp ook in de verkoop wilde doen, stak het reglement daar een stokje voor:

"Hij mag alleen zuivere en geen gebrande pijpen aanbieden".

De Sociëteits-leden moesten niet alleen hun bier aan de kastelein betalen: "**11 cents per flesh**", maar ook het gebruik van de speelkaarten:

Spel met èèn stok: 1,5 cents.

Spel met twee stoks: 2,5 cents.

In 1828 als kastelein **v.d. BRAAK** al enige tijd de plaats van v. Mourik heeft ingenomen drong hij bij het bestuur aan op een:

"Jaarlijkse verhoging van zijn loon met f. 40,- ; Vrij wonen; met de voordele van thee.

Mocht het bestuur hieraan geen gevolg willen geven dan ziet hij van zijn kasteleins plaats af."

Het bestuur ging niet accoord met zijn voorstel. Het loon bleef f. 75,-- per jaar; benevens vrij wonen, levering van pijpen en nieuwe speelkaarten.

V.d. Braak koos kennelijk eieren voor zijn geld want hij bleef kastelein bij "de Unie".

In 1829 probeerde v.d. Braak het nog eens en vroeg toen een jaarlijks tractement van f. 140,--. Ook nu ging het bestuur daarmee niet accoord. Kastelein v.d. Braak trok zijn jas aan en verliet de Sociëteit.

Zijn plaats werd per 1 november 1829 ingenomen door: **MATHIJS GOOSSENS**. Hij bleef in functie tot 1 november 1831. Op die datum werd benoemd: **JOHANNES DEN DOOP**.

Het bestuur bracht enige veranderingen aan in zijn functie-omschrijving. Zo mocht hij nu voor eigen rekening ook de suiker leveren; echter met uitzondering van "Brandewijn met suiker". Dan kwam de suiker voor rekening van de kastelein.

De levering van speelkaarten = vuur = licht = olie = etc. geschiedde voortaan bij openbare inschrijving door het bestuur.

Eèn van deze inschrijvings-formulieren geven we onderstaand weer.

*"Patent Oly per Nederlandsche Kan. f.0,55
Kaarsjes per 5 Nederlandsche Onzens. f. 0,30
Zuiker. f.0,80 Nederlandsche Pond.
Steenkolen. f. 1,62 Nederlandsche Mud.
Speelkaarten.
de 52 kaarten tegen f.1,60 het dozijn."*

In navolging van andere Sociëteiten werd ook door het bestuur van "de Unie" in 1837 besloten tot verpachting aan de meest biedende over te gaan.

Er werd daarvoor niet alleen een advertentie geplaatst in het plaatselijk dagblad, maar er werd ook een uitvoerig reglement opgesteld waaraan de pachter zich te houden had.

Wij noteerden o.m. de navolgende bepalingen:

- x de dranken moeten van het beste soort zijn.**
- x de bierkruiken van het grootste soort.**
- x gebroken flessen = kruiken = glazen of romers komen voor rekening van degene die ze breekt.**
- x op Zon- en feestdagen moeten de speelkaarten vervangen worden door schone.**
- x de pachter geniet vrije woning in de vertrekken van het lokaal der Sociëteit.**
- x de prijs van een schone pijp wordt gesteld op 1 cent.**
- x de bediening moet door behoorlijk geschikt en zindelijk geklede personen worden uitgevoerd, om het even mannelijk als vrouwelijk.**
- x moet zorg dragen voor lampen en kachel; schoonhouden der lokalen.**
- x moet op eigen kosten ook bals en concerten verzorgen; te weten: 2 bals: St. Nicolaas en Kermis alsmede 4 concerten.**

Na opening der ingezonden enveloppen bleek de hoogsteieder: **A. GOEDHART** voor een bedrag van f. 450,--. Hij werd de nieuwe pachter-kastelein. Echter niet voor lange tijd. Binnen een jaar hield hij het al voor gezien.

Zijn plaats werd ingenomen door een oude bekende van ons: **JOHANNES DEN DOOP**. Hij pachtte voor een lager bedrag namelijk f. 300,--.

Ook hem lukte het niet het hoofd boven water te houden.

In 1840 diende hij een verzoek in tot vermindering van de pacht met 100 gulden.

Het bestuur deed hem een tegen voorstel:

"Inplaats van vermindering van de pachtsom zullen voortaan de muzikanten niet meer door de kastelein worden betaald maar door het bestuur. Wel blijft voor rekening van de kastelein ; èèn kan bier per muzikant".

Hoewel Den Doop aanvankelijk voet bij stuk hield en zijn ontslag aanbood, trok hij dit later weer in en bleef als van ouds: De kastelein van "de Unie".

Kennelijk waren voor hem de ambities om dit beroep uit te oefenen niet meer zo geweldig, want het regende klachten bij het bestuur over Den Doop en zijn vrouw. Vooral deze laatste was *"zeer onbeleefd tegen de leden"*.

Hoewel beiden, na een ernstige vermaning door het bestuur, beterschap beloofden werd de verstandhouding toch niet meer zoals vroeger. In de notulen van het jaar 1843 lezen we, dat J. Den Doop de Sociëteit heeft verlaten.

De nieuwe kasteleins gaan en komen.

C. NANNING werd in 1843 zijn opvolger doch slechts voor een zeer korte periode.

Eind 1844 komen we de naam van **J.L. POPELIER** tegen als kastelein. Helaas was dit geen succes. Er werden vele klachten over deze persoon bij het bestuur ingebracht door de leden. Met name over de: *"Bediening; Kwaliteit van de dranken; Proprieteiten"*. Geen wonder dan ook, dat we in december 1848 een nieuwe kastelein mogen begroeten in de persoon van **D.W. BROEKER**. In september 1849 hield hij het alweer voor gezien.

Het bestuur gooide het nu over een andere boeg en ging in deze functie een *"Bediende"* aanstellen inplaats van een kastelein. De eerste bediende werd: **J.C. van SPEIJK**.

Alvorens hij zijn aanstelling kreeg moest hij wel zorgen voor een *"Borg"*. Er werd ook een speciaal *"Reglement voor Bedienden van de Sociëteit de Unie"* opgesteld. Een aantal bepalingen hieruit geven wij onderstaand weer.

- x vòòr 10 uren moeten de lokalen schoon en met zand bestrooid zijn.**
- x zorgen voor vegen der schoorstenen.**
- x gebouw binnen en buiten zuiver van stof en spinnen houden; de ramen minstens 4 maal per jaar wassen.**
- x het jaarlijks traktement bedraagt f. 400,- plus vrije inwoning = vrije steenkolen = vrij licht in de vorm van oly en kaarsen.**

Tot eigen voordele heeft de bediende bovendien:

- x de gebruikte pijpen en speelkaarten.**
- x de verkoop van verversingen, broodjes, palingen, augurken, eijeren, bouillon, dit alles tegen tarief door de Directie te bepalen.**

De bediende krijgt een extra bedrag van f. 100,- per jaar voor de aanschaf en de betaling van:

x water==besems==vegers==borstels==zeemlappen==
 sponsen==schuursels==potasch==zwartsels==
 zand==bolsters==krullen==houts en doofkolen==
 zwavelstokken==lucifers==pijpenbiesjes==hagel==
 schotel==vaag en lampdoeken==dweilen==potlood==
 krijt==zeep.

Vanaf 1852 werd het genoemde bedrag verlaagd tot f. 50,- ; bovendien waren de boterhammen voor het schoonmaakpersoneel voor rekening van de bediende.

Wellicht door de grote financiële zorgen van de Sociëteit in de periode 1855-1862, die haar voortbestaan zelfs in gevaar brachten, lezen we weinig in de notulen over de kasteleins en bedienden. Wel komen we in 1854 nog een voorstel tegen van het bestuur om:

"aan de kastelein / bediende af te staan en voor het publiek toegankelijk de gehele Sociëteit en de tuin op een aantal dagen per jaar, nader door het Bestuur der Sociëteit te omschrijven".

In 1856 vond er weer een aanstelling plaats van een kastelein.

Op 19 juni van dat jaar werd benoemd: **van VLOKHOVEN**.

Hij oefent dit beroep uit tot 6 maart 1866 en neemt dan afscheid.

Als zijn opvolger wordt benoemd: **DANKERS**.

In de notulen lezen we, dat kastelein Dankers per 1 mei 1875 werd ontslagen. Als zijn opvolger werd benoemd: **JAC. van OSCH** tegen een betaling van f. 600,- per jaar.

Het archief van de "Sociëteit de Unie" geeft ons geen verdere informatie meer over de kasteleins.

We zijn te rade gegaan in onder meer de Adresboeken van 's-Hertogenbosch. Aan de hand hiervan hebben we een lijst samen kunnen stellen met gegevens over kasteleins. Zij vormen echter geen sluitend geheel.

Adresboek 1894 - 1895.

P.W. HOEGEN.

Kastelein "Sociëteit de Unie".

St. Josephstraat D. 155

Adresboek 1896.

P.W. HOEGEN.

Kastelein. ("de Unie" wordt niet meer genoemd.)

Adresboek 1897 - 1902.

F.K.G. HAMBURG.

Kastelein.

St. Josephstraat D. 155

Adresboek 1903 - 1915.

F.K.G. HAMBURG.

Koffiehuishouder.
St. Josephstraat D. 155

Adresboek 1919 - 1922.

W.M. WELLENS.

Kastelein van "Café de Unie".
St. Josephstraat 39

Adresboek 1922 - 1970.

Fam. Nefkens.

Kasteleins en eigenaren
van "Café de Unie".

In de hierboven genoemde periode waren er een aantal verenigingen c/q evenementen in "Café de Unie" gevestigd.

Ons werden genoemd:

Visvereniging: "Altijd Beet."
Club van sierduivenhouders.
Wielervereniging: "Swift."

Op zondag de wekelijkse
Kleindieren en vogeltjesmarkt.

Periode 1970 - 1979.

Joop Stolzenbach.

Kastelein / eigenaar
van "Café de Unie".

Periode 1979 - 1985.

Dré Zijlmans.

Kastelein / eigenaar van
"Café de Unie".

Periode 1985 - heden.

Ed. Hoevenaars.

Kastelein van "Café de Unie".

9. TARIEFLIJST INZAKE DRANKEN JAAR 1837

TARIEF VAN DRANKEN IN DE "SOCIËTEIT DE UNIE".

Garsten; Versch ; Jonk-oud en Oud-bier.		per flesch.....f. 0,11
Wit bier per kruik		f. 0,20
Idem per halve liter kruik		f. 0,10
Gewone sterke dranken per glaasje.....		f. 0,05
Likeuren per glaasje.....		f. 0,10
Conjac per glaasje.....		f. 0,15
Punsch per glas		f. 0,12½
idem per flesch. Met het nodig water en vuur		f. 1,75
Tas koffy		f. 0,05
Thee voor èèn persoon		f. 0,25
Thee voor een gezelschap. per persoon		f. 0,15
Een tas chocolade		f. 0,10
 WIJNEN.		
Roode Bordeaux		f. 1,00
Saint Juliën		f. 1,30
Chateau Margaux		f. 1,80
Rhijnsche Stein Wijn.....		f. 1,20
Hocheimer		f. 1,70
Witte St. Foitan.....		f. 1,10
Champagne Moussaux		f. 3,50
Roode Bourgogne Pommarc		f. 2,75

10. DE MOGELIJKHEDEN TOT ONTSPANNING: "BINNENSHUIS"

Naast de speelkaarten, die men tegen betaling van enkele centen bij de kastelein kon lenen, waren er in de Sociëteitszaal ook aanwezig: schaak-, dam-, domino- en andere spellen.

Al vrij kort na de oprichting van de vereniging in 1827 drongen de leden er bij het bestuur op aan, de mogelijkheden te onderzoeken om tot aankoop van een biljart over te gaan.

Het bestuur had informatie verkregen over een biljart-tafel die te koop was in Rotterdam voor een bedrag van f. 165,--.

Helaas bleken de kasmiddelen ontoereikend voor de uitgave van een dergelijk bedrag. Er werd besloten tot uitgifte van "*Billard aandelen ter waarde van vijf gulden*", die aan de leden te koop werden aangeboden. Hoewel er onvoldoende aandelen werden verkocht kreeg het bestuur toch een mandaat om naar eigen inzicht te handelen omtrent deze aankoop.

Inmiddels kwamen er berichten binnen, dat de kwaliteit van dit biljart minder rooskleurig zou zijn als oorspronkelijk aangegeven werd.

Overigens was er ook een nieuw aanbod binnengekomen van een biljart, eveneens uit Rotterdam. Het was luxer van uitvoering. De prijs was f. 360,-- voor dit van mahoniehout vervaardigde biljart.

Het bestuur vond de beslissing nu wel heel erg moeilijk, temeer omdat men inmiddels toestemming had zo nodig geld te lenen bij de bank.

Na een persoonlijke inspectie van het aangeboden artikel te Rotterdam door de daartoe ingestelde commissie van de "Sociëteit de Unie" besloot men toch het eerstgenoemde van f. 165,-- te kopen. Men kreeg het zelfs nog iets goedkoper en wel voor f. 150,-- inclusief de ballen, keuën en verdere toebehoren. In het notulenboek werd nog extra vermeld:

*"er behoeft dus geen geld geleend te worden.
Verkoop aandelen plus kasgeld voldoende voor aankoop billard".*

Aan het "Billard-Reglement" werd de bepaling toegevoegd:

"elke verliezer zal 3 cents per partij betalen".

In 1834 was dit biljart aan groot onderhoud toe en dat heeft zo zijn consequenties, getuige de veranderde tekst in het reglement:

*"elke billarter - winnaar of verliezer - betale nu
5 cents per gespeelde partij".*

Een aantal jaren nadien komen we nog een aantekening tegen in het notulenboek, dat "*de biljart-tafel in slechte staat verkeert en eigenlijk door een nieuwe vervangen moet worden*".

Of men het ook gedaan heeft ??

Zeker is, dat er in 1870 een nieuw biljart besteld werd bij de Heer de Kuik te Rotterdam voor de prijs van f. 800,--.

Een andere aantekening in het notulenboek gaat over het: "*Roulet-spel*"; een kansspel met balletjes op een draaibord. Vanaf 1836 werd dit spel (weer ?) in de Sociëteitszaal toegelaten, echter alleen op Zon- en feestdagen en dan uitsluitend vòòr de middag. In 1844 mocht dit spel ook nà de middag gespeeld worden op deze dagen.

Andere activiteiten - vooral 's-winters - waren de muziek uitvoeringen en bals. (Zie hierover de onderwerpen: Harmonie en Kasteleins.)

11. FOTO VAN "CAFÉ DE UNIE"

**VERGUNNINGHOUDER J.F.M. NEFKENS
JAAR plm. 1924**

12. DE MOGELIJKHEDEN TOT ONTSPANNING: "BUITENSHUIS"

We zullen voor de verzamelde gegevens niet alleen meer ruimte moeten reserveren dan in het hoofdstuk: "Ontspanning Binnenshuis", maar we zullen ook zien, dat deze informatie voor het merendeel betrekking heeft op de:

"Handboogschutterij de Unie".

De schutterij werd op 1 mei 1838 door een 45-tal leden van "de Unie" opgericht. Als patroonheilige werd gekozen: Sint Sebastiaan. Zijn feestdag - 20 januari - werd vanaf 1840 jaarlijks op een grootse wijze gevierd.

Op de vergadering van 7 december 1841 werd door het Sociëteitsbestuur honderd gulden beschikbaar gesteld voor de aankoop van een "Vaan" voor deze schutterij.

Op Zondag 21 augustus 1842 werd dit vaandel plechtig ingewijd. Ter gelegenheid hiervan werd een danklied uitgegeven bestaande uit "vier veersen", hetwelk door alle aanwezigen op de genoemde feestavond luidkeels werd meegezongen.

Het betreffende vaandel is nog aanwezig in de collectie van het Noordbrabants Museum.

Het reglement van de schutterij werd in 1844 Koninklijk goedgekeurd; in het jaar 1851 ontvingen zij het predicaat: Koninklijk.

Een belangrijke mijlpaal in de geschiedenis van de: "Handboogschutterij de Unie" was het jaar 1844.

Toen aanvaardde **Zijne Koninklijke Hoogheid:**

**Willem - Alexander - Frederik - Constatijn -
Nicolaas - Michael -**

Prins der Nederlanden,

het beschermheerschap van deze vereniging.

Een delegatie van de schutterij werd op 11 oktober 1844 door Zijne Hoogheid ontvangen.

Om ons beter te kunnen voorstellen wat voor een geweldige gebeurtenis dit moet zijn geweest voor de stad 's-Hertogenbosch en haar inwoners geven we onderstaand het verslag weer, dat we optekenden uit het notulenboek van "Sociëteit de Unie".

xxxxxxxxxxxxxx

Op een vergadering van 5 september 1844 werd besloten Z.K.Hoogheid Prins Alexander het beschermheerschap aan te bieden. Hiervoor werd uit de Sociëteitskas gegeven 300 gulden; te weten voor versierselen 225 gulden en 75 gulden reisgeld.

Vanwege de Sociëteit en de Handboogschutterij werd een deputatie benoemd bestaande uit: de Heer Wartenberg, President ; de Heer Rodenkerken, Secretaris der Sociëteit ; de Heer Th. Luyckx, President van de Handboog en L. W. van den Bosch als regerend Koning ; welks opdracht door de Heeren werd aanvaard om op 5 oktober op reis te gaan naar 's-Gravenhage. Op 11 oktober werden de Heeren ontvangen na vooreerst hun request en reglement te hebben

overgelegd en werden des namiddags ten 5 uren bij Z.K. Hoogheid toegelaten ; het beschermheerschap werd door Z.K.H. welwillend aanvaard.

Namens de "Handboogschutterij de Unie" werd hem aangeboden een Gouden Medaille hangende aan een Colier van Zilver omzet met eiken kransen en spreuken met in het midden de in goud geborduurde spreuk:

BESCHERMHEER der HANDBOOGSCHUTTERIJ de UNIE

te 's-HERTOGENBOSCH

1844.

Z.K.H. aanvaardde het aangebodene en nam ook aan het bijzondere lidmaatschap der Sociëteit. Onmiddellijk na ontvangst dezer werd de Sociëteit hiervan in kennis gesteld; in minder dan geen tijd werd de geheele stad met vlaggen getooid; de Sociëteit werd uit- en inwendig rijk verlicht.

Alle toebehoren werden gemaakt om de deputatie te ontvangen.

Een stoomboot met vlaggen opgetooid werd naar Gorcum gezonden om hen af te halen.

Toen de boot te Engelen in het gezicht was werden er kanon-schoten gelost.

Aan de stad aangekomen zijnde werden ze ontvangen met klokgelui.

Een geheele optocht had zich zamengesteld en met het Muziek aan het hoofd, de Commissieën in rijtuigen gezeten, werd een grote optocht gehouden door de straten der stad, vooruit gegaan door het prachtige vaandel.

Toen de stoet bij de Sociëteit aankwam speelde de muziek: "Wien Neerlandsch Bloed".

Binnengekomen werd de deputatie feestelijk ontvangen, waar alle burger en militaire Autoriteiten kwamen gelukwensen.

Er werden vuurpijlen afgestoken.

Verder werd de geheele avond van de 13e oktober feestelijk doorgebracht.

xxxxxxxxxx

In 1846 schonk Zijne Majesteit Prins Alexander een prachtige zilveren beker en een handboog welke ingelegd was met briljanten. Dit als bewijs van hulde en belangstelling voor de schutterij. Op 20 februari 1848 was de "Schutterij van de Unie" in diepe rouw gedompeld bij het overlijden van hun zo geliefde Beschermheer: Prins Alexander. (Hij was een zoon van Koning Willem II; geboren op 2 augustus 1818.)

Minder "Koninklijk", maar zeker ook interessant, zijn de vele programma's die in het archief aanwezig zijn van de schutterijfeesten die in onze stad gehouden werden.

In 1842 werd het eerste concours der Handboogschutterijen in Nederland door "de Unie" in onze stad georganiseerd.

Meerdere programma's uit de jaren 1844 - 1846 - 1849 - 1855 en 1867 zijn aanwezig.

Ook werd er, ondermeer in het jaar 1850, door "de Unie" deelgenomen aan het "Concours met de Handboog naar den Doelen en Vogel" op het Loo in de gemeente Apeldoorn.

De delegatie bestond bij zo'n gelegenheid uit:

4 Schutters.

1 Vaandeldrager.

de Beschermer.

de President.

De tot nu toe weergegeven beschrijving geeft daar weliswaar geen aanleiding toe, maar ook bij de Handboogschutterij was de financiële toestand weleens zorgelijk.

In 1858 werd er door het bestuur een voorstel gedaan om deze te ontbinden; dit werd door de leden afgewezen.

Op 15 september 1862 presenteerde het bestuur daarover een geheel ander voorstel.

Er werd een plan gelanceerd om de Handboogschutterij nieuw leven in te blazen door middel van een jaarlijks terugkerend evenement: **Het Koningsschieten**. Voor de eerste maal zou dit gehouden worden op 18 oktober 1862.

Het bleek een zodanig succes te zijn, dat dit evenement in de daarop volgende jaren regelmatig werd georganiseerd.

De prijzen die door het bestuur hiervoor beschikbaar werden gesteld mochten er ook zijn. Bij het genoemde Koningsschieten werd als hoofdprijs beschikbaar gesteld een goud-witte medaillon ter waarde van f. 150,--. Alsmede enige zilveren en bronzen medailles.

Veel van deze Koningsprijzen van "de Unie" zijn bewaard gebleven in de collectie van het Noordbrabants Museum.

Deze wedstrijden begonnen op zo'n dag met een grote optocht door de stad. Deze werd dan gecombineerd met het afhalen van de Schutters; de Keizer; het Vaandel waarop de Koningsschilden; de Beschermer der Handboogschutterij "de Unie"; etc.

Deze feestelijke stoet was samengesteld uit de navolgende onderdelen:

de hier gelegerde militaire eenheden met hun muziekkorpsen;

praalwagens door twee of vierspannen getrokken;

trompetters te paard;

deputatie van de Stadsregering;

de deelnemende Schutterijen;

de plaatselijke Verenigingen; etc.

Het concours werd na èèn of meerdere wedstrijddagen besloten met een feestelijke maaltijd en het afsteken van vuurwerk.

In 1879 werd op grootse wijze het 40-jarig bestaan van de Doelen gevierd.

Hoewel in 1882 nog groot onderhoud werd gepleegd, was de bouw van de Tuinzaal in 1884 er de oorzaak van, dat de Doelen werden afgebroken.

Daarmee kwam een einde aan de wedstrijden van het Konings.schieten op het terrein van de "Sociëteit de Unie".

De Handboogschutterij werd niet ontbonden maar bleef gevestigd in "de Unie".

Wel zullen de schutters een andere mogelijkheid hebben moeten zoeken om hun sport te beoefenen.

Een andere tak van ontspanning was de Beugelbaan.

Deze werd in 1829 aangelegd voor een bedrag van 80 gulden.

De deelnemers moesten "*1 cents betalen per keer*". Door slecht onderhoud, mede als gevolg van het beperkte financiële budget, verkeerde deze baan al vrij snel in een: "*déplorable toestand*".

In 1833 kwam het bestuur met een voorstel om herstellingen te verrichten aan de Beugelbaan. Het voorstel werd door de vergadering met 21 tegen 9 stemmen verworpen.

In de vergadering van 1 Juni 1835 werd het voorstel wel aangenomen om de Beugelbaan in orde te brengen. De deelnemers moesten nu wel "*3 cents betalen per keer*".

Rond 1860 was de baan wederom in zo'n slechte toestand, dat men besloot de restanten maar op te ruimen. Daarmee behoorde deze mogelijkheid van ontspanning tot het verleden.

In 1885 bestond er toch weer voldoende belangstelling voor deze sport en werd er een nieuwe Beugelbaan "*daergesteld*" door Th. Meeuwsen voor een bedrag van f. 350,--.

"Sociëteit de Unie" bezat ook een Kegelbaan.

Deze werd in 1850 aangelegd voor een bedrag van f. 42,--.

Kennelijk was deze baan geen lang leven beschoren. In de archieven vinden we daarover geen enkele informatie meer.

In 1887 werd door H. v.d. Velde een nieuwe Kegelbaan aangelegd. De kosten hiervan bedroegen f. 235,--.

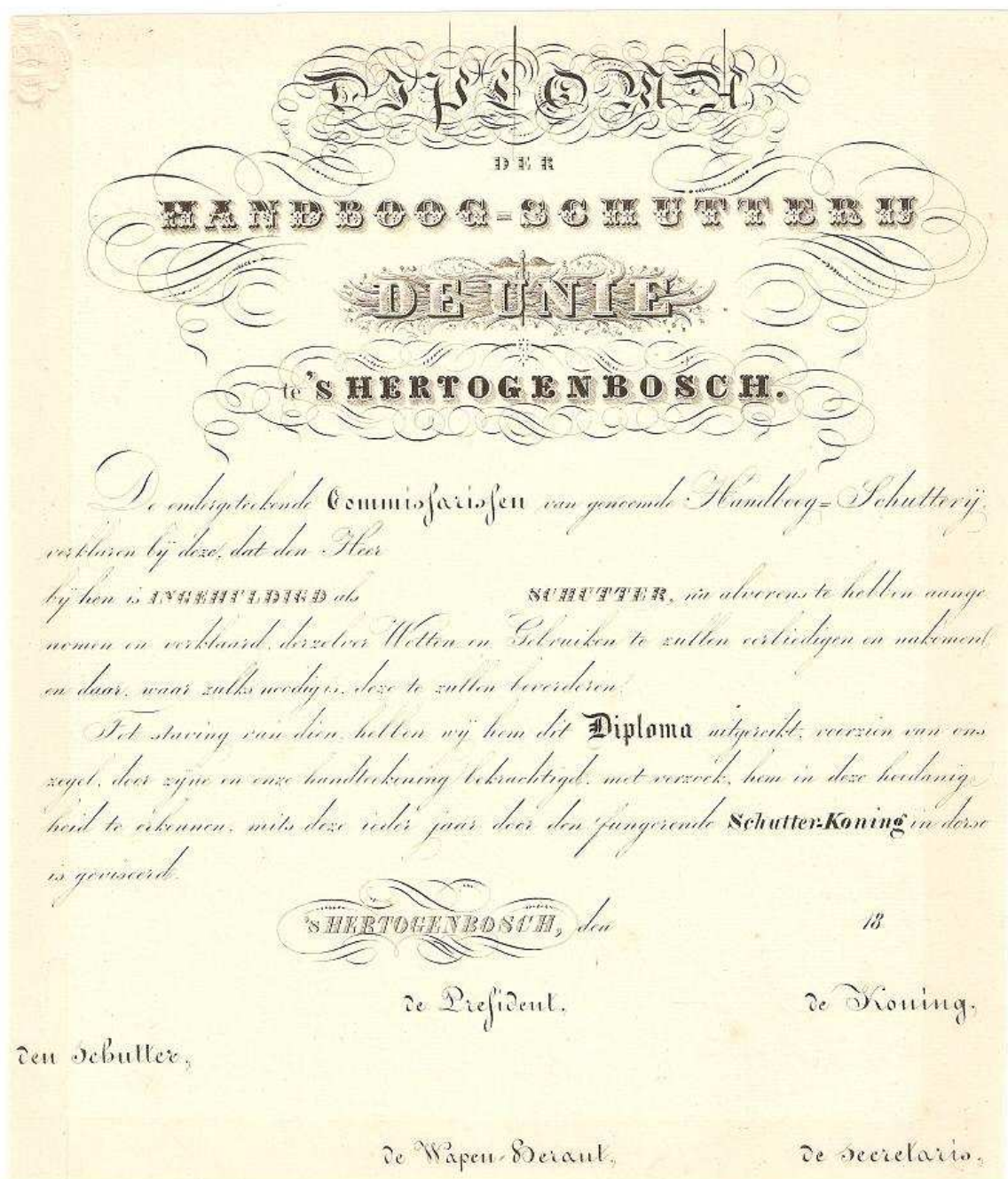
Ten behoeve van het internationale kegelconcours, dat op 4 en 5 augustus 1889 in "de Unie" werd gehouden en waaraan 90 clubs deelnamen moesten er speciale voorzieningen worden getroffen aan de kegelbaan. Deze werden uitgevoerd door de firma Th. Dirks voor een bedrag van f. 135,--.

De kegelsport stond in die jaren - niet alleen in 's-Hertogenbosch maar ook elders - in het middelpunt van de sportieve belangstelling. Als uitvloeisel hiervan werd in 1890 opgericht **DE NEDERLANDSCHE KEGELBOND** welke haar domicilie gekozen had te 's-Hertogenbosch in het gebouw van "Sociëteit de Unie".

Door de hierboven genoemde bond werd in 1891 op 13 - 14 en 15 augustus een internationaal kegelconcours georganiseerd in onze stad. Op de kegelbanen van "de Unie" streden niet minder dan 100 verenigingen om de hoogste eer.

13. DIPLOMA der HANDBOOGSCHUTTERIJ "DE UNIE"
te 's-HERTOGENBOSCH

Kosten diploma 25 cents.

14. DE HARMONIE

De Sociëteit had ook een eigen Harmonie - gezelschap.

De oprichtingsdatum was 1 maart 1846.

Tot eerste dirigent, tegen een salaris van f. 150,-- per jaar, werd benoemd de heer J.C.F. Weber, oud-kapelmeeester van het stafmuziek van de 6e afdeling infanterie (1827-1843). Hij had zich in onze stad gevestigd als: Muziek-leraar.

De Harmonie was geen lang leven beschoren. De oorzaak hiervan moet voornamelijk gezocht worden in de slechte financiële situatie van de vereniging in die jaren en het sterk teruglopend aantal leden.

In 1849 werd de jaarlijkse subsidie van de Sociëteit aan de Harmonie al teruggebracht van f. 375,-- naar f. 200,-- per jaar.

In 1850 ontstond er "*een hevige deliberatie*" over het punt of de Harmonie ontbonden moet worden of in het belang van de Sociëteit behouden moet blijven. Men koos voor het laatste en hoopte dit te bereiken door o.m. ook niet-sociëteitsleden lid te laten worden van de Harmonie; extra giften te vragen aan de leden; etc.

Echter tevergeefs.

Op 10 juni 1853, toen de heer de Kort directeur was van deze Harmonie, werd besloten tot opheffing.

In de archieven van "de Unie" wordt de Harmonie een aantal malen uitvoeriger besproken.

Op 5 juli 1847 werd er een groot muziekkfeest gehouden in de tuin van de Sociëteit waaraan 8 Harmonieën deelnamen.

Ook bij de viering van de verjaardag van de Koning in 1848 gaven zij acte de préséance in de Sociëteit.

Op deze dag werden er wedstrijden gehouden tussen de in onze stad gevestigde schutterijen, waaraan 48 schutters deelnamen.

"De Harmonie van de Unie", aldus het verslag:

xxxxxxxxxx

Verlustigde de leden met hunne dames op de schoonste muzykstukken welke allen in uitvoering niets te wenschen overlieten.

In het bijzonder melding te maken van den heer F. Demelinne , die als solo-clarinettist de zwaarste partijen met het gemak eens meesters uitvoerde en daarbij tevens een aangenaam en lieflijken toon had.

Eere zij deze liefhebbers - vereeniging der edele toonkunde welke het binnen de twee jaren door volharding en liefde voor de kunst zoo ver bragten.

xxxxxxxxxx

Bij het Nationale Concours van Handboogschutterijen op 13 augustus 1849 in onze stad bracht de "Sociëteits-Harmonie de Unie" de navolgende nummers ten gehore:

<i>Ouverture:</i>	<i>La Marquise de Brinvilliers.</i>	<i>Carafe.</i>
<i>Potpourri:</i>	<i>Masaniello.</i>	<i>Neuman.</i>
<i>Pester Wals.</i>		<i>Lanner.</i>

Over het instrumentarium is weinig bekend. In de notulen wordt vermeld:

Jaar 1844. 2 december.

Schenking van het Ministerie van Oorlog aan de "Sociëteit de Unie" van een grote trom.

Jaar 1845.

Verkoop van steunbonnen voor de aankoop van een Ophicleïde (koper blaasinstrument) en mogelijk nog een instrument.

Muzikale uitvoeringen, in welke vorm dan ook, speelden veelal een belangrijke rol bij de Sociëteits-verenigingen die in onze stad gevestigd waren.

Al op 1 januari 1831 werd er een oproep gedaan aan de leden van "de Unie" "*of er muzyk-liefhebbers zijn welke in een orchest willen spelen*".

Uit de archieven blijkt, dat er in 1834 "*muzykstukken voor het orchest*" werden aangekocht.

In deze periode werd er ook een concert gegeven ten bate van de: *Slachtoffers van de overstromingen in Noord - Brabant*.

Het is niet bekend, hoe de samenstelling van dit "*Orchest*" was.

Uit het jaar 1834 kwamen we een besluit van het bestuur tegen, dat:

"de muzykanten en het werkvolk geen gratis drank meer krijgen aangeboden in verband met de bezuinigingen".

In het notulenboek werd vanaf 1835 regelmatig melding gemaakt van gast-concerten en wel:

s'-Zomers.

om de 14 dagen Harmonie concerten in de tuin.

s'-Winters.

6 concerten in de zaal.

Hier wordt een aantal malen genoemd het Gezelschap:

Sempre -- Reniforzando.

Een enkele maal werd er melding gemaakt van een concert waarvan de opbrengst bestemd was voor de "*Armen der Stad*".

In het jaar 1842 werden er door het bestuur pogingen in het werk gesteld om:

"Het muzyk van het militaire Garnizoen in de tuin van de Sociëteit te laten concerteren".

15. FEESTLIED van "SOCIËTEIT DE UNIE" (jaar 1829)

Ter gelegenheid van de feestelijke ingebruikneming van de nieuwbouw op 1 mei van dat jaar.

Wijze: Waar kan men beter zijn.

Zingt vrienden, zingt een lied.
En spaart den beker niet.
Geen feest kan schoner wezen.
Een nieuw gebouw, dat de oogen streelt.
Is aan ons allen toegedeeld.
Laat ons drinken; Laat ons klinken;
Laat ons vrolijk zijn bij den wijn.

De beker in de hand.
Gevuld tot aan den rand.
Om dezen dag te vieren.
Wij zijn gezamentlijk bijeen.
En met een glaasje wijn tevreêen.
Laat ons drinken; Laat ons klinken;
Laat ons vrolijk zijn bij den wijn.

De zon, die ons bestraalt.
de maan, die nederdaalt.
Verlengen onze dagen.
Dat wij van ons zorgen onbewust.
Steeds leven vreedzaam en gerust.
Laat ons drinken; Laat ons klinken;
Laat ons vrolijk zijn bij den wijn.

De Unie zij het waard.
Uit aller mond gehoord.
Welke eenheid ons bedeele.
Dan zijn we vrienden onderling.
Getrouw, oprecht in deze kring.
Laat ons drinken; Laat ons klinken;
Laat ons vrolijk zijn bij den wijn.

Geen twist noch wrevelzin.
Maar zuivere broedermin.
Vereenigd onze harten.
Zij zijn de steen van dit gebouw.
Wij zullen zijn elkaâr getrouw.
Laat ons drinken; Laat ons klinken;
Laat ons vrolijk zijn bij den wijn.

16. DE LEESTAFEL

Uit de beschikbare gegevens hieromtrent (1827-1850) blijkt, dat de Sociëteit niet zélf was geabonneerd op de dag- en/of weekbladen die op deze leestafel aanwezig waren.

Het betrof exemplaren van bladen waarop de leden geabonneerd waren.

Tegen een bepaalde vergoeding, bij opbod vastgesteld onder deze leden, werden ze aan de vereniging beschikbaar gesteld. In principe gold de afspraak:

"dat ze minstens op èèn avond - en wel zo kort mogelijk na de verschijnings datum - ter lezing in het gezelschap moesten blijven liggen".

In de loop der jaren werden er nogal eens wijzigingen in deze voorwaarden aangebracht. Wanneer het bestuur het aantal bladen wilde uitbreiden c/q inkrimpen dan werd zo'n voorstel in de vergadering van de maand januari in stemming gebracht.

Uit bepaalde jaren geven wij onderstaand een overzicht van het bestand van de dag c/q weekbladen op deze leestafel. De genoemde bedragen zijn de vergoedingen welke het bestuur aan het betreffende lid hiervoor betaalde.

Jaar 1827.

Staatscourant	f. 4,00
Beursblad.....	f. 2,40
Provinciaal Dagblad Noord-Brabant	f. 3,55

Jaar 1829.

Handelsblad.....	f. 8,25
Courier de la Meuse	f. --,--
Noord - Brabander	f. 5,50 per jaar

Jaar 1833.

de "Onpartijdige"	f. 7,25
de "Haarlemsche Courant".....	f. 2,50
de "Bredasche Courant" per trimester	f. 1,90
Handelsblad.....	f. --,--
Magazijn voor Rooms-Katholyken	

Jaar 1838.

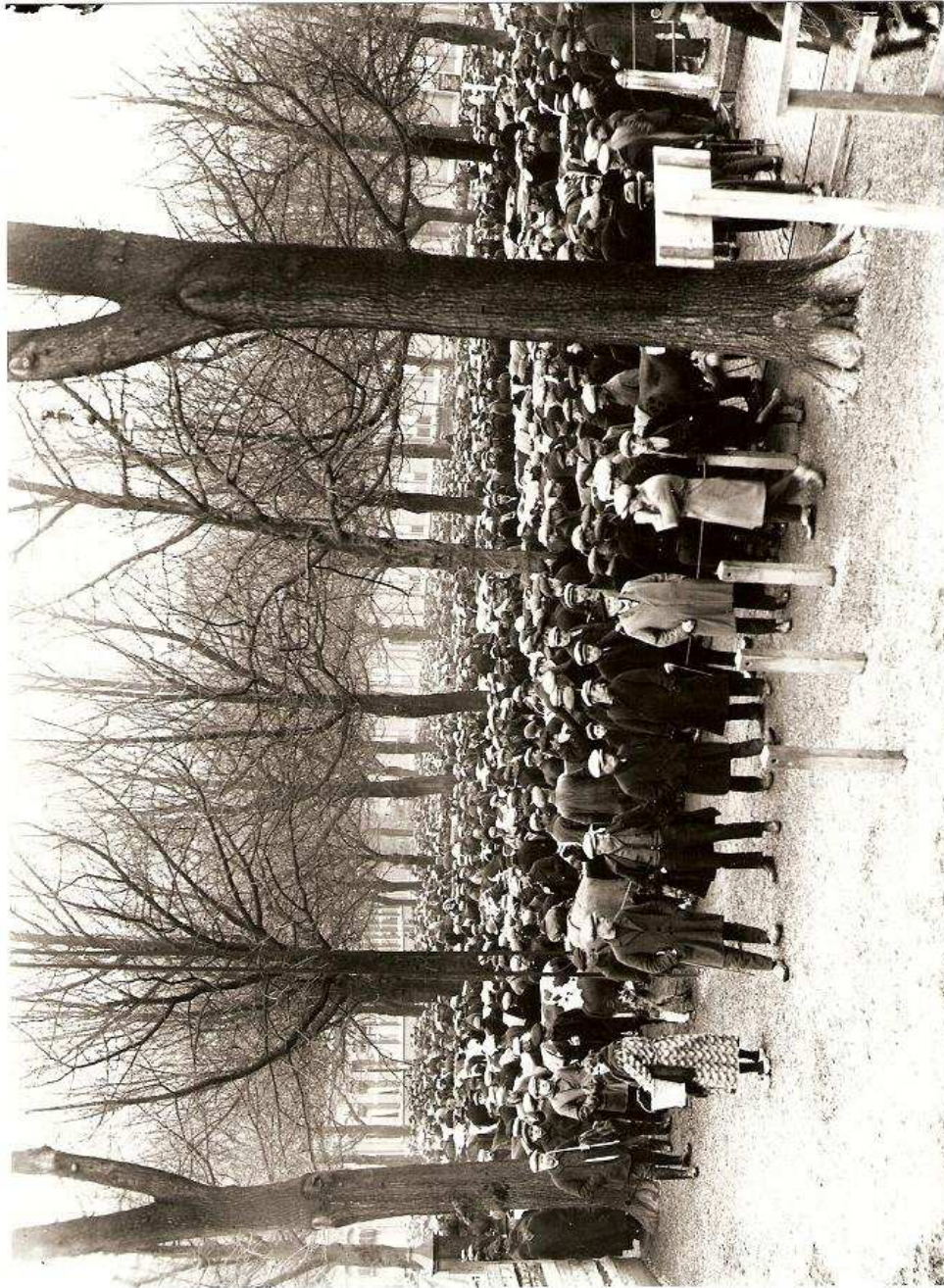
"Den Aardbol"	
de "Arnhemsche Courant"	

Jaar 1845.

Handelsblad.	
Staatscourant.	
de "Arnhemsche Courant"	
de "Kamper Courant"	

Het Provinciaal Dagblad.
Noord- Brabander Courant.
het "Journal de Bruxelles"
de "Tijd"
de "Kaleidoscoop"

17. FOTO: VEEMARKT
JAAR 1900

18. INFORMATIE OVER VEEMARKT / KARDINAAL VAN ROSSUMPLEIN

In onze stad 's-Hertogenbosch hebben we lange tijd een eerste en een tweede Nieuwstraat gekend.

De eerste Nieuwstraat heeft - weliswaar zonder de aanduiding van "eerste" - zijn naam tot op heden behouden.

De tweede Nieuwstraat kreeg rond 1890 zijn huidige naam: Sint Josephstraat.

Deze naamsverandering hield verband met de inmiddels daar gevestigde congregatie van de Paters Redemptoristen. Hun klooster werd op 6 November 1855 in gebruik genomen. De bijbehorende kerk - toegewijd aan Sint Joseph - werd in december 1859 ingezegend.

Beiden waren een ontwerp van architect A. van Veggel.

Het huidige Kardinaal van Rossumplein heeft zijn ontstaan min of meer te danken aan de nabij gelegen Zuid-Willemsvaart, die in de periode 1822-1826 gegraven werd. Dit ruim 120 km lange vaarwater, hetwelk een verbinding vormt tussen de steden 's-Hertogenbosch en Maastricht, is vernoemd naar Koning Willem I.

Na het gereedkomen van deze waterweg werd door de Stedelijke Overheid het terrein nabij de beide Nieuwstraten ingericht als wandelplaats en met bomen beplant. Door de Bosschenaren werd deze aanplanting bestempeld met de wel grootse naam van: "Het Park".

Deze plaats leende zich ook buitengewoon voor het houden van marktdagen voor vee. Vanaf de tweede helft van de 19e eeuw werden ze daar gehouden.

Voor dit handelsgebeuren werden er paaltjes in de grond aangebracht welke op marktdagen voorzien werden van ijzeren stangen waaraan het aangevoerde vee werd vastgebonden.

Niet alleen door de toenemende aanvoer, maar ook door de uitbreiding van het aantal marktdagen, werden er - vooral om praktische redenen - zo rond 1890 vaste ijzeren stangen aangebracht aan deze paaltjes.

De veemarkt werd tot 1931 op deze plaats gehouden; toen nam men de overdekte veemarkthallen in gebruik (Brabanthallen).

Korte tijd nadien werden de straatnaambordjes met "Veemarkt" vervangen door nieuwe met de tekst "Kardinaal van Rossumplein".

Vanaf 1933 stond de Bossche kermis een reeks van jaren niet alleen op de markt maar ook op dit plein opgesteld.

Bij de viering van de 6e Katholieken-dag werd op Zondag 24 juni 1934 een beeld van Kardinaal van Rossum op deze plaats onthuld door de Pauselijke gezant Zijne Excellentie Mgr. Schioppa. Het beeld was vervaardigd naar een ontwerp van August Falise; leraar aan de Koninklijke school.

Beeldbepalend op het Kardinaal van Rossumplein was zeer zeker de Bisschoppelijke Kweekschool welke op 7 november 1895 plechtig ingezegend werd door Mgr. Van de Ven, Bisschop van 's-Hertogenbosch.

Op 6 oktober 1982 werd dit, inmiddels leegstaande complex en al enige jaren bezet door krakers, door de Mobiele Eenheid ontruimd.

De gebouwen werden gesloopt om plaats te maken voor de nieuwbouw van de Sociale Verzekerings Bank.

Momenteel biedt dit gebouw een onderkomen aan het kantoor van de FORTIS - BANK.

De bebouwing op dit plein, aansluitend aan "Café de Unie", werd gevormd door een aantal herenhuizen die ook nu nog te bewonderen zijn.

Waarschijnlijk door de vrij grote naamborden op een aantal huizen van deze bewoners, waarop ook de vermelding van hun beroep, herinner ik mij nog een aantal bijzonderheden uit de periode 1940-1950. Met medewerking van een van de oud-bewoners is het redelijk gelukt ze op het juiste adres te plaatsen.

De woningen vanaf "Café de Unie":

J. Nefkens	Café -eigenaar.
Dames Kerkhofs	-----
F.J. Macrander	Kleermaker.
M. Plankeel	Rijksdierenarts.
ten Brinke	-----
H. Verhulst	Kapper.
J.H. Schippers	Steenkolenhandelaar.
B.M.H. Mettrop	Arts.
W.L.R. Kerstel	Kleermaker.
P. v.d. Heijde	Tandarts.
Fam. Goossens	-----

Aan de rechterzijde van het plein (kruising Nieuwstraat/Kard.v.Rossumplein) was de Hooge Nieuwstraat gelegen. Enerzijds door sanering van de Tolbrugwijk; anderzijds door nieuwbouw ten behoeve van het Groot-Ziekengasthuis werden deze huizen aan het eind van de vijftiger, begin zestiger jaren van de vorige eeuw gesloopt.

In deze straat was ook gevestigd café "Het Pumpke" van Jan Bosmans waar in 1927 de komische fanfare "de Kikvorschen" werd opgericht. Sinds 1930 vormen zij de hofkapel van de Oeteldonkse Prins Carnaval.

Het begin van deze straat werd op de linkerhoek gevormd door het pand van garage LAUTENSLAGER; op de andere hoek stond het voormalig woonhuis van de organist van de Sint-Jan de heer P. HÖRMANN. Dit huis werd later nog bewoond door W. RASCH.

Een beetje in de verdrukking stond hiernaast een klein pand waarvan de benedenverdieping nog lang in gebruik is geweest door schoenmakerij KNUVERS. Ook het verhuisbedrijf van VLUGO heeft hier zijn wortels liggen.

Dan kregen we een grote inrijpoort welke toegang gaf tot de steenkolen- en bouwmaterialenhandel van Hub. J. APPEL.

Een aantal jaren is in deze poort ook gevestigd geweest het Terrazzo-bedrijf van de gebroeders ZANIN.

Rond de jaren 1942-1943 lag op het binnenterrein in deze poort opgeslagen de restanten van een Nederlands circus. Het zijn de beide broers van MEERWIJK uit 's-Hertogenbosch die in de jaren 1944-1945 hun ideaal trachten te verwezenlijken om met de daar aanwezige planken, balken, zeilen, etc. een kiosk te maken als onderkomen voor hun circus. Onder de naam BRIANTELLI presenteerden zij zich tussen de jaren 1945-1949 aan het Nederlandse publiek.

Naast deze poort het woonhuis van de directeuren van de Firma Appel. Een volgende bewoner van dit huis was Dr. SEKHUIS, die daar ook zijn praktijk had. Ook wordt de naam genoemd van OKKERSE, een dierenarts, die hier zijn praktijk had.

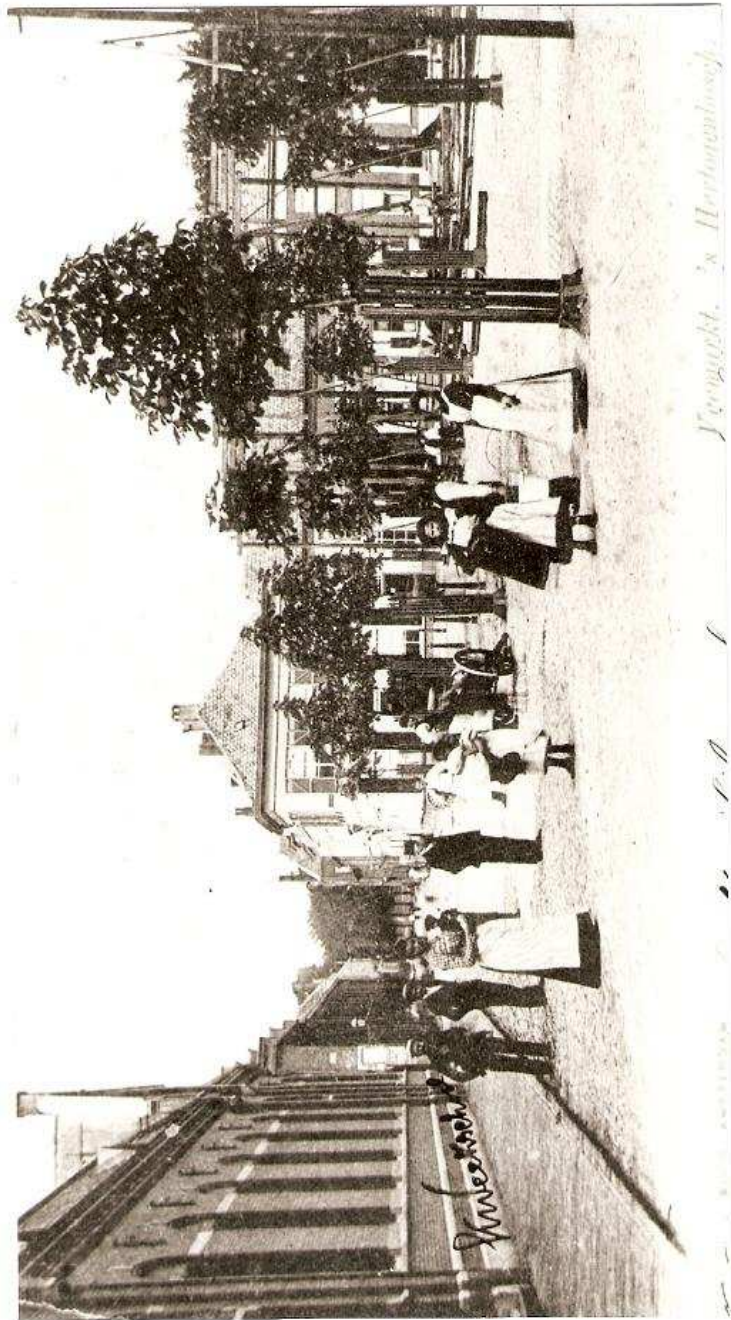
In latere jaren werd dit pand verbouwd tot een auto-showroom.

In 1970 vond er een grote reconstructie plaats van het Kardinaal van Rossumplein om een betere doorstroming te verkrijgen voor het sterk toegenomen gemotoriseerde verkeer.

In 2001 wordt (is) dit inmiddels autovrije plein weer ingericht als:

H E T P A R K .

19. FOTO: VEEMARKT
JAAR 1928

50

20. BRONNEN

Het merendeel der gegevens uit dit onderzoek werd bijeengebracht uit het notulenboek van "Sociëteit de Unie".

De betreffende bescheiden van deze Sociëteit zijn eigendom van het:

Provinciaal Genootschap voor
Kunsten en Wetenschappen.

Onder nr. 426 staat het ingeschreven in de collectie handschriften. Momenteel is het in beheer bij het Stadsarchief van 's-Hertogenbosch.

De verzorging van de boekjes:

Jacqueline van Tiel-Bruggeman.

Mariët Kuijs-Bruggeman.

Robin van Tiel.

Copy-Master te Rosmalen.

Foto's: gevelsteen "de Unie" en "Café de Unie" (no. 5)
dhr. W. Sluiter.

Dit boekje werd - dank zij de medewerking van velen - samengesteld bij gelegenheid van de volgende feiten:

dat 175 jaar geleden het besluit werd genomen tot oprichting van "Sociëteit de Unie".

dat het Kardinaal van Rossumplein opnieuw werd ingericht.

dat aan dit plein een kantoor werd gevestigd van de
FORTIS-BANK.